

DAGSBERGS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Dagsbergs församling

Norrköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2006

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

DAGSBERGS KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Dagsbergs församling

Norrköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Dagsbergs kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Dagsbergs kyrka	5
Kyrkogårdens historik	5
Översiktlig beskrivning av vegetation m.m. – karta	9
Beskrivning av kyrkogården	10
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Kvarter B	18
Kvarter C	19
Kvarter D	21
Källor	23
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	24
Förklaring till exempellistan	24
Utvärderingskarta	25

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m.m. och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövärden
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144)

säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

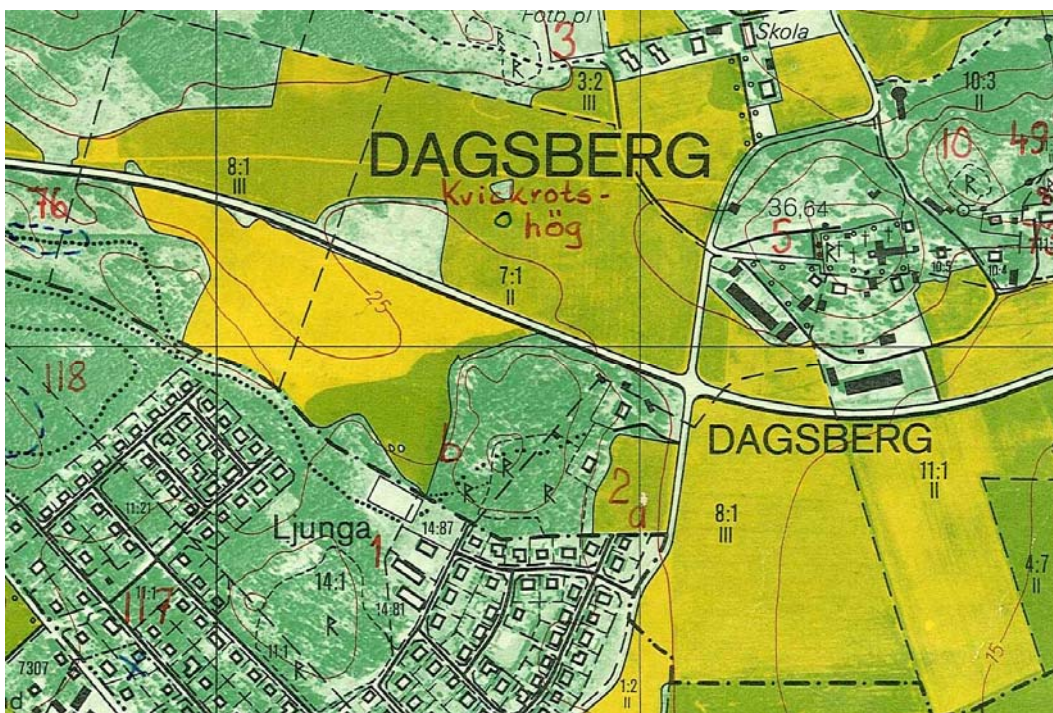
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilt historia och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete har utförts av antikvarie Olle Hörfors, rapport har utförts av Olle Hörfors och Björn Rydell, Östergötlands läns museum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 086 95 Lindö. Kartan är tryckt 1981. Kyrkogården ligger på den västra delen av en höjd som sträcker sig en knapp km österut. Omgivningen är rik på fornlämningar. Ljunga gravfält sydväst om kyrkogården är ett av de största på Vikbolandet.

DAGSBERGS KYRKOGÅRD

Dagsbergs kyrkogård ligger i byn med samma namn, på Vikbolandet västligaste del ca 7 km öster om Norrköping och några hundra meter nordöst om samhället Ljunga. Kyrkogården har ett högt läge med vid utsikt mot Norrköping i väster. Kyrkogården är rektangulär och delas i två delar, en västlig i sluttning ned mot väster och en östlig på en plattå. Kyrkan är placerad på den södra halvan av den östliga delen.

Kyrkogårdens omgivning

Dagsbergs kyrkby ligger i ett dominant läge på en bergshöjd i västra delen av Vikbolandet. Vid den äldsta kända karteringen som utfördes 1690 fanns tio hus grupperade runt kyrkan. Kyrkbyn laga skiftades 1837-39, men en stor del av gårdarna ligger ännu kvar runt kyrkan. Gårdarnas mangårdsbyggnader härrör företrädesvis från 1800-talets andra hälft. Skola och fattigstuga låg tidigare vid kyrkan, men när det på 1920-talet blev aktuellt att uppföra ny skola och nytt ålderdomshem placerades dessa på kyrkhöjdens norra del. Skolan och lärarbostaden uppfördes 1925 av trä i två våningar. Två år senare uppfördes ålderdomshem med samma utförande i en enhetlig gestaltning i 20-talsklassicism med faluröd fasader och flacka sadeltak. Strax utanför kyrkogårdsmuren i väster står två runstenar. Nordväst om kyrkan uppfördes i början av 1980-talet Dagsbergsgården, vilken inrymmer bland annat församlingshem och pastorsexpedition. Den f.d. prästgården, Stenbro, är belägen en dryg kilometer norr om kyrkbyn. Den nuvarande mangårdsbyggnaden är uppförd 1787. Kyrkomiljön ingår som en väsentlig del av riksintresseområdet vid Dagsberg.

Utsnitt ur häradsekonomska kartan 1868-77, Styrestad. Norr om kyrkan är fattighuset och skolhuset markerade. Kyrkogårdens form och utsträckning tycks vara densamma som idag bortsett från en trolig utvidgning åt norr (se kyrkogårdens historik nedan).

Dagsbergs kyrka

Dagsberg är en medeltida socken, som är belägen på Vikbolandet. Den nuvarande kyrkan började sannolikt uppföras på 1100-talet med rektangulärt långhus och med smalare rakslutet kor. Strax därefter uppfördes ett torn vid västra gaveln. Omkring mitten av 1300-talet förändrades kyrkan genom att det ursprungliga koret ersattes med ett nytt korparti av samma bredd som långhuset samt med en korsarm och sakristia på norra sidan. Nästa större förändring företogs under 1400-talets andra hälft då långhuset utvidgades mot norr och kyrkorummet valvslogs och blev tvåskeppigt. I slutet av 1700-talet fick kyrkan sin nuvarande utformning då ett nytt torn uppfördes. Vid den senaste omfattande renoveringen som utfördes under arkitekt Kurt von Schmalensees ledning förändrades bl. a. kyrkorummet med nytt tak. Kyrkan har ett rektangulärt långhus med rakslutet kor med torn i väster och med ett medeltida f.d. vapenhus i söder. Fasaderna är putsade med ädelputs och taket belagt med kopparplåt. Huvudingången är via tornet i väster. Kyrkomiljön ingår som en väsentlig del av riksintresseområdet vid Dagsberg.

Kyrkogårdens historik

Dagsbergs kyrka 1935. Fotot visar en kyrkogård som har sin största utbredning i väster där en del häckomgärdade grusgravar kan anas. Inga av dessa är kvar idag. Höga lövträd finns på alla sidor utom norrsidan där en rad yngre träd står. Byggnaderna som syns intill den västra kyrkogårdsmuren finns inte kvar idag. Det är okänt när de revs.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. En geometrisk karta från 1636 visar en rektangulär kyrkogård orienterad i öst-västlig riktning och en kyrka med västtorn. På en storskifteskarta från 1760 är en klockstapel utritad strax nordväst om kyrkans torn. Samma karta visar ingångar i söder och norr, troligen stigluckor, på samma ställe som de nuvarande syd- och nordingångarna. En byggnad är också utsatt omedelbart utanför den norra bogårdsmuren. Denna byggnad används idag som gravkapell, men är sannolikt medeltida och kanske från början använd som tiondebod. I denna bod förvarades kyrkans tionde, dvs. den skatt som sedan lång tid tillbaka ålades bönderna att betala till kyrkan. Byggnader av detta slag har framför allt varit vanliga i delar av Götaland och Svealand. Byggnaden på Dagsbergs kyrkogård är en av få bevarade medeltida tiondebodar i länet. Den kan även ha använts som sockenmagasin. På kartan ligger byggnaden utanför kyrkogården med sydsidan direkt mot norra bogårdsmuren. Även på den häradsekonomiska kartan från 1868-77 förefaller byggnaden ligga utanför kyrkogården. Idag ligger dock gravkapellets norrsida i liv med norra bogårdsmuren (se foto ovan). Kyrkogården har alltså troligen utvidgats åt norr efter häradskartans tillkomst.

Enligt C. F. Broocmans östgötabeskrivning från 1760 hade kyrkan "ett ansenligen högt Torn". Tornet ansågs emellertid för svagt för att bära klockornas tyngd varför dessa hängde i en trästapel. Broocman nämner också två runstenar "innefattade uti Kyrkomuren" vid tiden så överklistrade att endast en del av runorna kunde utläsas. Idag står tre delar av två olika runstenar (Brate nr 145 och 146) uppställda utanför respektive på västra kyrkogårdsmuren väster om huvudingången. Den ena runstenen, se bild på

nästa sida, består idag av två delar sedan ytterligare en del hittades i långhusets nordvästra hörn vid undersökningarna 1958-61. Den och den andra runstenen som hittats har nummer Dagsberg 5:1 och 5:2 i RAÄ:s fornminnesregister. Den större nedre delen av runsten 5:1 samt det mindre fragmentet, nr 5:2, se bild nedan, tillhörigt en annan runsten är de samma som beskrevs av Broocman. Båda stenarna har av oklar anledning satts i samband med det kända "Ingvarståget", Ingvar den vittfarnes katastrofala vikingatåg i österled år 1036-1041. Stenarnas inskriptioner ger knappast något stöd för den tanken inte heller ger de någon information om ursprunglig placering.

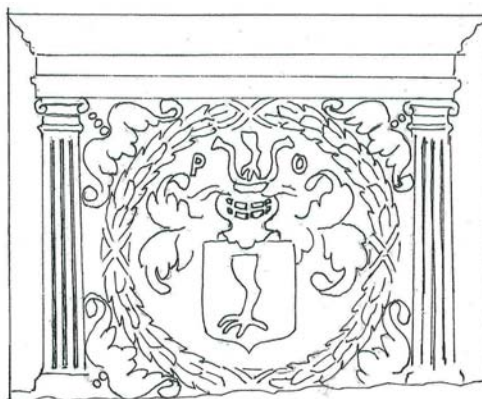
Ovan och nedan: runsten nr Dagsberg 5:1 och 5:2 vid den västra kyrkogård muren.

Vid undersökningen av kyrkan 1958-61 hittades fem fragment, 0,5-0,6 m stora, av tidigkristna ornerade gravmonument (s.k. Eskilstunakistor). Fynden antyder möjligheten att en kristen begravningsplats med tillhörande träkyrka funnits i Dagsberg redan under 1000-talet.

Av medeltidens eller renässansens begravningsskick finns idag inga spår på Dagsbergs kyrkogård. Däremot finns det vårdar på kyrkogården från 1587 och fram till nutid. Här finns en vård från 1500-talet, en från 1600-talet och tre från 1700-talet bevarade på kyrkogården. Från 1800-talet återstår sju gravstenar.

Gravvården från 1587 har enligt Sune Ljungstedts, (expert på äldre stenhuggeri), teckning från 1989 (t.v.) tillhört "*veladlet man Peder Olson*" till Hälletorp, i tio år befallningsman på Stegeborgs slott med tillhörande gårdarna Brånäs och Rönö (Rönö slott). Inskriptionen berättar vidare att Peder Olson lät "*samme slåt mykit bygge och förbättra*". Peder Olson har sannolikt varit involverad i Stegeborgs ombyggnad från medeltida borg till renässansslott under Johan den tredje regeringstid.

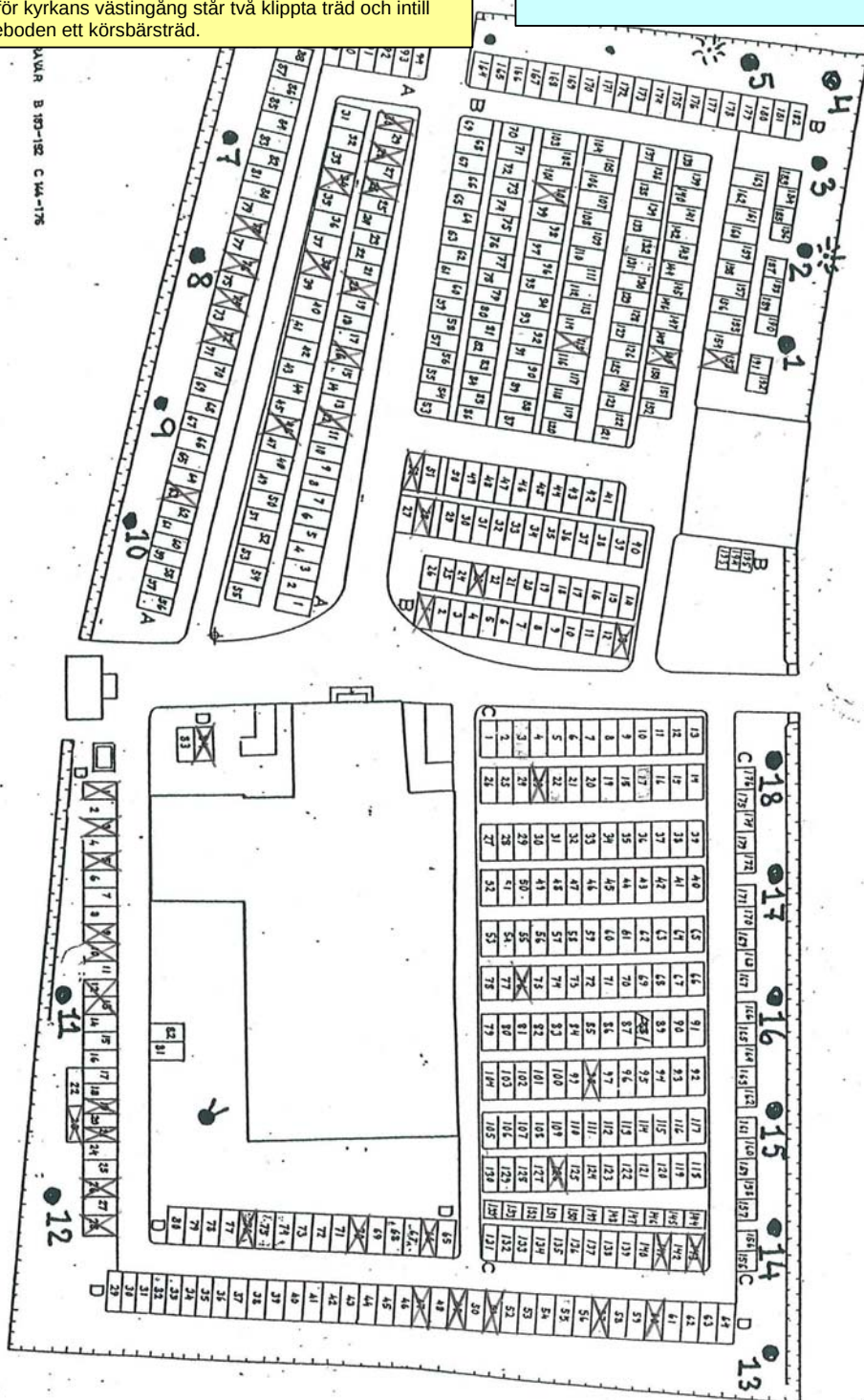

Kalkstenshäll från 1587.

För övrigt fattade länsstyrelsen 1999 beslut om att ge tillstånd till anläggande av en minneslund. Den kom att ligga intill kyrkans södra sida.

Vegetation: Vegetationen utgörs av en lind (utanför muren) och en kastanj i väster. I norr finns fem lindar. I öster saknas trädkrans och här finns en 0,5-0,8 m hög häck av berberis och aronia omväxlande, berberisen täcker hörnen medan aronian står i mitten. I söder finns sex lindar och längst i väster en hög kastanj. Förutom i trädkransen finns vegetation i form av rygghäckar i alla kyrkogårdens delar. Framför kyrkans västingång står två klippta träd och intill tiondeboden ett körsbärsträd.

Gångsystem: Gångarna består av naturgrus. En huvudgång leder från den västra grinden upp till kyrkans huvudingång i väster. En grusgång leder från norra grinden fram till elcentralen/toaletten och korsar den västra gången framför kyrkan. En gång löper runt kyrkogårdens utsida, lämnande en gravrad intill muren utanför. En grusgång löper runt själva kyrkan. En kortare gång leder från tiondeboden ut till den västra huvudgången.

Dagsbergs kyrkogård, vegetation m.m.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av fyra kvarter: A-D.

Allmän karaktär

Kyrkogården präglas av sitt höjdläge, i väster med utsikt mot Norrköping. Kyrkogården omges av trädkrans och kyrkogårdsmur. Det inre präglas av rygghäcksystem dels i raka rader och dels i rektanglar. Viktigt för karaktären är också den gamla tiondeboden/sockenmagasinet i norra muren och pannrumsbyggnaden i den södra. Det kan eventuellt tidigare ha varit en stiglucka som byggts om. Utanför denna ligger en äldre prästgård. Kyrkogården är belägen på ett berg, som går i dagen strax norr om kyrkogården. För att begravning ska vara möjlig bör den redan från början, åtminstone delvis ha varit utfylld.

Omgårdning

Kyrkogården omsluts av en kyrkogårdsmur i skalmursteknik av 0,2-1,0 m stor sten utan bruk. Muren löper som fullmur med en högre utsida (0,8-1,5 m hög) än insida (0,1-0,5 m hög) på alla sidor utom den östra, där muren istället utgör terrassmur. Murkrönet är beväxt med sedumväxter och mossor. Längs med den södra och östra muren löper en väg på utsidan av kyrkogården vilket skiljer denna från trädgårdarnas syrenhäckar.

Kyrkogårdsmuren sedd från nordväst.

Ingångar

Kyrkogården har ingångar i väster och norr. Huvudingången i väster består av en pargrind i smide mellan firsidiga vitputsade stolpar i uttalad empirstil. Stolparna har utskjutande tak av falsad grön plåt och kröns av förgyllda stjärnor. Grinden är ornerad med spjälor, bågar och rundlar samt pilspetsar i tre nivåer. Grinden i norr är likadan

men har en extra mittsektion. Enklare utgångar utan grind, finns på ömse sidor om pannrumsbyggnaden som idag innehåller toalett/förråd/el-central.

Huvudingången i väster.

Vegetation

Vegetationen utgörs av en lind (utanför muren) och en kastanj i väster. I norr finns fem lindar. I öster saknas trädkrans och här finns en 0,5-0,8 m hög häck av berberis och aronia omväxlande, berberisen täcker hörnen medan aronian står i mitten. I söder finns sex lindar och längst i väster en hög kastanj. Det har tidigare stått fler höga kastanjer på kyrkogården, men dessa togs bort på 1990-talet.

Förutom i trädkransen finns vegetation i form av rygghäckar i alla kyrkogårdens delar. Framför kyrkans västingång står två klippta träd och intill tiondeboden ett körsbärsträd.

Gångsystem

Gångarna består av naturgrus. En huvudgång leder från den västra grinden upp till kyrkans huvudingång i väster. En grusgång leder från norra grinden fram till byggnaden med el-central och toalett och korsar den västra gången framför kyrkan. Runt kvarteren löper grusgångar som går upp i ovan nämnda gångar. Dessa går inte intill muren, utan närmast muren finns en gräsmatta med en rad gravar. En grusgång löper runt själva kyrkan. En kortare gång leder från tiondeboden ut till den västra huvudingången.

Gravvårdstyper

Kyrkogården präglas idag till övervägande delen av gravvårdar från 1900-talets senare hälft och framåt. Inga grusade gravar eller liknande finns kvar. En rest efter en äldre kyrkogård utgör de gravar av uttalad köpegravskaraktär som står längs med södra muren, både på den västra delen i kvarter A och i den östra i kvarter D. Dessa består till större delen av höga smala vårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Bland dem finns ett högt kalkstenskors och en barngrav i form av en urna från 1800-talet.

Kalkstenskors (A 76).

Urneformad vård (D 23).

Minneslund

Minneslunden är belägen i den sydöstra delen av kyrkogården. I centrum finns ett körsbärsträd. Väster om detta en plattsättning av trädgårdsplattor där ett arrangemang i smidesjärn för uppsättning av blommor och ljus finns. På plattorna står en parkbänk från Byarums bruk. Omgärdningen utgörs i norr och väster av en 0,3 m hög idegranshäck och i söder och öster av ett från en stenramsgrav återanvänt gjutjärnsstaket.

Minneslunden

Byggnader

I norra muren finns ett gravkapell som sannolikt ursprungligen varit en medeltida tiondebod. I denna bod förvarades kyrkans tionde, dvs. den skatt som sedan lång tid tillbaka ålades bönderna att betala till kyrkan. Byggnader av detta slag har framför allt varit vanliga i delar av Götaland och Svealand. Byggnaden på Dagsbergs kyrkogård är en av få bevarade medeltida tiondebodar i länet. Den kan även ha använts som sockenmagasin. Boden är putsad i vitgrå puts och har ett tvåkupigt tegeltak. Vindskivorna är svarta medan porten, en dubbelport med rundat överstycke, är ljus grönmålad, liksom den lucka in till vinden som finns ovanför porten.

I södra muren finns en byggnad som rymmer en toalett och en el-central med förråd för kyrkogårdens verktyg. Den uppfördes från början som pannrum. Byggnaden är putsad i vitgrå puts och har ett grönt falsat plåttak försett med en kraftig skorsten. Byggnaden har en ljusgrönt målad port med rundat överstycke och dess kortsida är längre än dess långsidor. Byggnaden står på platsen för en tidigare sydingång som eventuellt haft en stiglucka. Och bortser man från skorstenen, för dess lite märkliga utformning också tanken till en medeltida stiglucka. Ritningar till byggnaden, en pannrumsbyggnad, utfördes av Norrköpings stadsarkitekt Kurt von Schmalensee 1960. Norr om kyrkogården ligger en äldre stenbod med sadeltak i tegel samt ett kyrkstall.

Tiondebod/gravkapell

Toalett/elcentral/ förråd.

Stenkällare norr om kyrkogården.

Kyrkstall NÖ om kyrkogården.

Övrigt

Dagsbergs kyrkogård ligger i ett fornlämningsrikt område. Tre fornlämningskoncentrationer med gravfält och boplatssområden ligger runtomkring kyrkbyn (RAÄ 1,2,3,10, 49). Ljunga gravfält (RAÄ 1) sydväst om kyrkogården är ett av de största på Vikbolandet och längre österut på samma höjd som kyrkogården är belägen på är, enligt Anton Ridderstads östgötabeskrivning från 1918, en hög backe full av stensättningar och rundlar samt en bautasten av röd granit av 1,5 m höjd. De forntida gravfälten runt Dagsberg indikerar att det var ett bygdecentrum under vikingatid.

Kulturhistorisk bedömning

Dagsbergs kyrka och kyrkogård med dess grindar, mur, vegetation och byggnader är en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturhistoriska värden.

Gravkapellet/tiondeboden/sockenmagasinet är troligen medeltida och hör till ett fåtal bevarade i länet. Det har tidigare funnits ett flertal tiondebodar i framförallt Götaland och Svealand. Även intilliggande byggnader som kyrkstallet och stenboden är viktiga för kyrkogårdsmiljöns karaktär. I den södra muren finns en byggnad, numera innehållande förråd, el-central och WC. Eventuellt kan det tidigare ha funnits en stiglucka där som markerade ingången. Utanför på den södra sidan finns en äldre prästgård.

Till kyrkogårdens struktur hör bl. a. de mer påkostade familjegravarna i kyrkans närhet och i yttervarvet utmed kyrkogårdsmuren. Åtminstone sedan andra delen av 1800-talet var det vanligt med en indelning av kyrkogårdarna i länet som innebar att de mer påkostade gravarna placerades invid kyrkogårdsmuren eller i kvarterets ytterkanter.

Enskilda gravvårdar kan ha ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det kan gälla ålderdomliga gravvårdar, gravvårdar med person- eller lokalhistoriskt värde eller gravvårdar av en speciell typ eller hantverksmässigt utförande. Bland annat har de gravvårdar som har någon form av titel ett kulturhistoriskt värde. Titlar på gravvårdar säger mycket om en trakts näringsliv och sociala struktur. På Dagsbergs kyrkogård finns flera olika titlar. De vanligaste titlarna är Lantbrukare och Hemmansägare med tretton, respektive fem stycken vårdar. Övriga yrkestitlar är Fiskaren, Plåtslagarmästare, Häradsdomare, Gravören, Riksdagsmannen och Nämndemannen. Det finns även flera kyrkliga titlar så som Kantor, Kyrkoherden och Pastor.

Kyrkogårdens allra äldsta gravvårdar ligger söder om tornet och öster om koret. Söder om kyrktornet finns tre hällar. De är från 1587, 1652 och 1789. De har med all sannolikhet ursprungligen legat i kyrkgolvet. På de två senare har avrinningsrännor för vatten huggits i nederkant. De är dessutom mycket spruckna. Det vore önskvärt att en annan lösning togs fram för att dessa stenar ska kunna bevaras till eftervärlden.

Öster om koret finns en sten från 1760 samt fem stenar från 1800-talet. På fyra av de ålderdomliga vårdarna kan man följa de boende på Bråborgs kungsgård från befallningsmannen Giart Pavelson med hustrun Barbro Nilsdåter döda 1652, till löjtnanten F.W.R. Morath död 1814.

Vidare ligger det kulturhistoriska värdet i kyrkogårdens struktur med dess rygghäckar, grusgångar och trädkrans. Över hela kyrkogården förekommer rygghäckar som bidrar till den tidstypiska, strikta karaktären. Det stora antalet höga lövträd visar på det parkideal som var vanligt på stadskyrkogårdarna från slutet av 1700-talet, och på landsortskyrkogårdarna åtminstone från mitten av 1800-talet.

Ålderdomliga hällar i kalksten söder om tornet.

1700-talsvården och 1600-talsvården ovan, avtecknade av Sune Ljungstedt 1989.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A, gravplats nr 1-94

Kvarteret utgör det södra av de två på västra delen av kyrkogården och omfattar gravplats nr 1-94.

Kvarter A.

Allmän karaktär

Kvarteret består av tre långa gravrader i öst-västlig riktning. Dels finns det en rad utmed den södra muren, samt på båda sidor om en rygghäck på en gräsmatta mellan huvudgången och den södra yttre grusgången. Fem gravplatser längs den västra muren är ännu inte tagna i anspråk.

Omgärdning

Kvarteret omges av kyrkogårdsmuren i väster, av huvudgrusgången i norr, av kyrkan i öster och av kyrkogårdsmuren och trädkransen i söder.

Ingångar

Kvarteret ligger inne på kyrkogården.

Vegetation

Mellan de två inre raderna av gravar står en 1,1 m hög idegranshäck som rygghäck.

Gångsystem

Kvarteret består av en långsmal gräsmatta mellan den västliga huvudgången och den södra kringgående gången samt en rad gravar söder om denna.

Gravvårdstyper

Längs med södra muren finns en tydligt markerad linje med högre ståndsgravar. Dessa är höga och smala och huvudsakligen från sent 1800- eller tidigt 1900-tal. Enstaka yngre kompletterar. De inre gravraderna består av enklare gravvårdar, huvudsakligen lägre bredare från 1950- och 1960-talen. Enstaka äldre står dock kvar, bland dem en kalkstensvård över kyrkoherde Lind från 1932 samt en häll över kantor Appelkvist.

Kyrkoherde Linds vård, 1932 (A 20).

Kantor Appelkvists häll (A 30).

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Ett mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i de mer påkostade gravarna vid den södra kyrkogårdsmuren. De visar på en indelning av kyrkogårdarna som har varit mycket vanlig åtminstone sedan andra delen av 1800-talet, då de mer påkostade gravarna placerades invid kyrkogårdsmuren eller i kvarterens ytterkanter. Det finns även flera olika titlar inom kvarter A, såsom Hemmansägaren, Fiskaren, Kyrkoherden, Plåtslagarmästare och Häradsdomare etc. Den vanligaste förekommande titeln är lantbrukaren, med två st. Titlar är kulturhistoriskt värdefulla eftersom de kan berätta mycket om en trakts näringsliv och sociala struktur.

Vidare finns ett högt kulturhistoriskt värde i kvarterets struktur med dess grusgångar och rygghäckar. Dessa bidrar till den strikta, tidstypiska strukturen.

Kvarter B, gravplats nr 1-182

Kvarteret utgör den norra och större delen av den västra delen av kyrkogården med gravplatser numrerade från 1-182.

Kvarter B med gravkapellet/tiondeboden/sockenmagasinet till höger.

Allmän karaktär

Kvarteret präglas helt av rygghäckar i idegran. Dessa går i nord-sydlig riktning på den östra delen och i öst-västlig riktning på den västra sidan.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur i väster och norr. I öster finns en grusgång, och på den södra sidan, leder den västliga huvudgången fram till kyrkans västtorn.

Vegetation

Kvarteret delas i två delar av grusgången mellan tiondeboden och huvudgrusgången. I den östra delen finns två öst-västligt löpande rygghäckar av idegran, i öster 0,5 m hög och i väster 1,0 m. Dessutom finns en 1,0 m hög häck av samma slag löpande i nord-sydlig riktning utmed huvudgrusgången, samt en liten avslutningshäck i samma riktning i den norra delen av kvartershalvan.

På den västra halvan löper tre öst-västligt orienterade idegranshäckar som alla är ca 0,8 m höga.

Gångsystem

Kvarteret består bl. a. av en gräsmatta innanför huvudgrusgången och den norra kringgående gången. Den delas på mitten av grusgången mellan tiondeboden och huvudgrusgången.

Gravvårdstyper

Med undantag av enstaka kvarstående äldre vårdar (tidigt 1900-tal) är nästan samtliga gravvårdar från slutet av 1900-talet och början av 2000-talet av den karaktäristiska låga och breda typen. Titlar är ovanliga och förekommer i undantagsfall. I kvarterets nordvästra utkant står två rader med små moderna vårdar, urngravvårdar. Ett litet marmorkors markerar en barngrav. Bland vårdarna finns den över Capella Ecumenticas initiativtagare Hilding Bielkhammar.

Byggnader

Gravkapell, sannolikt medeltida tiondebod eller sockenmagasin.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Utmärkande för den här delen av kyrkogården är den sannolikt medeltida tiondeboden eller möjligen sockenmagasinet. Tiondebodar har tidigare varit mycket vanliga i framförallt Götaland och Svealand. Numera finns det inte så många kvar. I Östergötland finns bl. a. två i Västerlösa och Normlösa. Enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde. Det gäller bland annat gravvårdar med någon form av titel. Titlar som förekommer inom kvarter B är bland annat Hemmansägaren, Lantbrukaren, Styckmästaren och Lärarinnan. Ett högt kulturhistoriskt värde ligger också i kyrkogårdens struktur med dess grusgångar och rygghäckar. De är viktiga för att bibehålla den tidstypiska, strikta karaktären.

Kvarter C, gravplats nr 1-143

Kvarteret utgör den norra och större delen av den östra kyrkogården. Gravarna numreras från 1-143.

Kvarter C, från väster.

Allmän karaktär

Kvarteret är helt omgjort på 1960-talet och består av tio nord-sydliga rader med likartade låga breda gravvårdar från 1960-talet och framåt.

Ingångar

Den norra grinden i muren leder in till kyrkogården och kvarter C.

Vegetation

Raderna av gravar delas in av rygghäckar. De består av fem nord-sydligt löpande 0,5 m höga raka idegranshäckar

Gångsystem

Kvarteret består av en gräsmatta innanför den kringgående norra och östra gången samt gången kring kyrkan.

Gravvårdstyper

Samtliga gravvårdar är från slutet av 1900-talet och början av 2000-talet och av den karaktäristiska låga breda sorten. Det finns inte många gravvårdar som har någon form av titel. De gravar som finns utmed den norra muren är de yngsta och består av små gravstenar tillhörande urngravar, främst från 2000-talet.

Byggnader

-

Övrigt

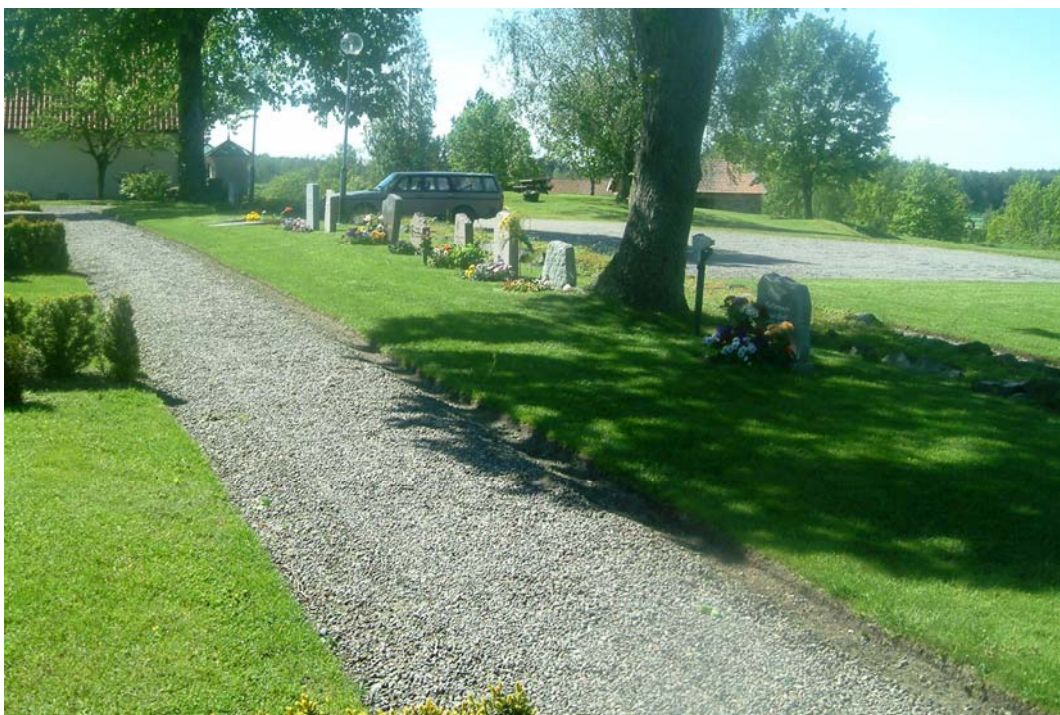
-

Kulturhistorisk bedömning

Det största kulturhistoriska värdet består i denna del av kyrkogården av dess gång- och häcksystem. Rygghäckarna är viktiga för att understryka den bitvis strikta karaktären och är typiska för sin tillkomsttid, decennierna runt 1900-talets mitt. Enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde. Det gäller framför allt de som har någon form av titel. De titlar som förekommer i kvarter C är Lantbrukare, Kvarnägare, Trädgårdsmästaren, Färgarmästaren och Fiskaren. I det här kvarteret är alla gravar från senare delen av 1900-talet och början av 2000-talet.

Kvarter D, gravplats nr 1-84

Kvarteret utgör den södra och mindre halvan av den östra delen av kyrkogården, samt hela raden gravar längs östra muren. De numreras från 1-84.

Fotot visar kvarter D.

Allmän karaktär

Kvarteret är smalt och består i stort sett endast av gravarna utmed södra och östra muren. De inre områdena, dels norr om tornet, norr om långhuset, där ytan starkt begränsas av sakristian och den relativt nyanlagda minneslunden samt ytan öster om kyrkan innehåller endast enstaka gravvårdar.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas i söder och öster av kyrkogårdsmuren samt av kyrkan i norr. I väster utgörs avgränsningen av grusgångar.

Ingångar

Kvarteret ligger strax öster om den norra ingången.

Vegetation

Det som utmärker kvarteret är de ca 4-5 m höga tujor som omger grav nr D 51. Se foto på nästa sida.

Gångsystem

Kvarteret ligger huvudsakligen utanför den södra och östra delen av den kringgående grusgången.

Gravvårdstyper

Kvarteret är ett gammalt köpegravskvarter. Vårdarna är huvudsakligen från sent 1800- och tidigt 1900-tal. De ligger delvis familjevis och är då kompletterade med yngre vårdar. I den östra utkanten är relativt många vårdar ersatta i modern tid medan den södra utkanten i stort sett är intakt. Till de mer ovanliga vårdarna hör en barngrav i form av en kalkstensurna nr D 23.

Dessa höga tjoror som omger grav D 51 utgör den mest iögonfallande vegetationen på den östra sidan av kyrkogården.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Ett mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i de mer påkostade gravarna vid den södra och östra muren. Det visar på en indelning av kyrkogårdarna som har varit mycket vanlig åtminstone sedan andra delen av 1800-talet, då de mer påkostade gravarna placerades invid kyrkogårdsmuren eller i kvarterens ytterkanter. Det finns även flera olika titlar inom kvarter D såsom Hemmansägaren (tre st), Lantbrukaren (sju st), Nämndeman, Ämneslärarinnan, Sjökapten och Fjärdingsmannen (3 st) etc. Titlar är kulturhistoriskt värdefulla eftersom de kan berätta mycket om en trakts näringsliv och sociala struktur.

Källor

- Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
- Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkobeskrivning för Dagsbergs kyrka. Arne Reby. Klockrike 1970.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige, om bogård, balk och stiglucka, Jan Johansson, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien, 1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Andra bandet 1828.
Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1636, 1760. Häradskarta från 1868-77
www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

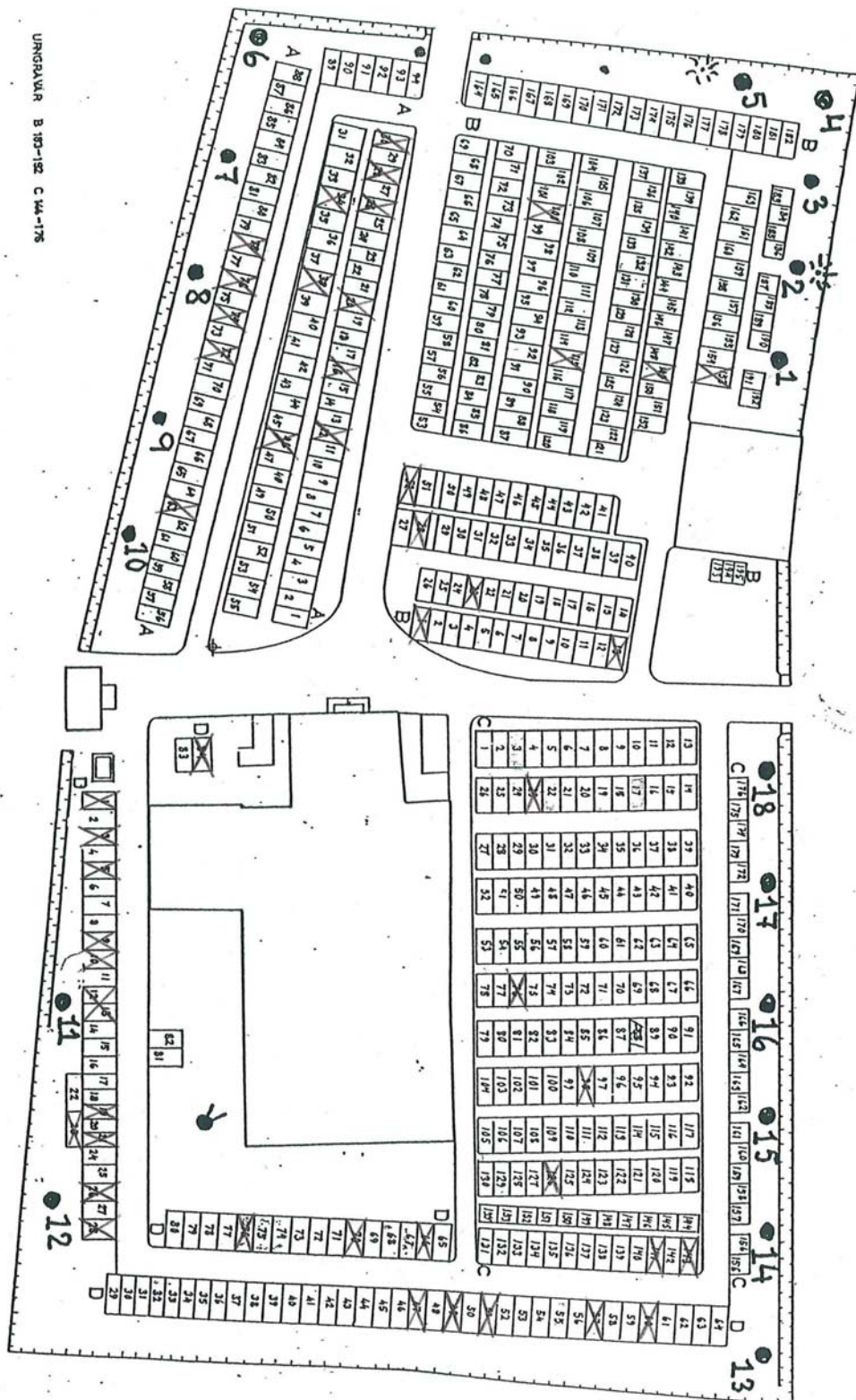
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m.m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, håll, sköld, ålderdomlig sten m.m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Dagsbergs kyrkogård. Exempel på gravvårdar av kulturhistoriskt intresse är markerade med ett X.